

Anita KEŽIĆ AZINVIĆ
Marko DRAGIĆ

DEMONOLOŠKE PEDAJE HRVATA U LJUBUŠKOM¹

Priče su Ljudi. Zovite ih da žive s vama.
Ako ćete biti dobar domaćin, naučit će vas
svemu što znaju. Dat će vam do znanja
kada se spremaju otići. Tada ćete ih predati
nekome drugome.

Pripovjedač iz indijskog plemena Kri

Uvod

Demonološke predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonološkim (onostranim) bićem. Najčešći demoni u toj vrsti naših predaja jesu: vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci, čaratani, đavao (vrag: crni ovan, crni pas), zloguke ptice (gavran i kukviža), te razna plašila, prikaze, utvare.

Prema narodnom vjerovanju vještice su stupile u savez s đavolom pogodbom koja se potpisivala krvlju. Konkretna ženska osoba bi đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao natprirodne moći. Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom. Ulazile su kroz ključavnice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri

¹ Ovaj je tekst dio diplomskoga rada ANITE KEŽIĆ AZINVIĆ, koji je nastao u koautorstvu s DR. MARKOM DRAGIĆEM. Navode se i 4 predaje iz Konjica i 1 iz Širokoga Brijega.

spavanju itd. Prva je vještica spaljena 1275. god. u Tuluzi, a zadnja 1793. god. u Posanu. Neki misle da je u tom razdoblju spaljeno do milijun vještica. U Hrvatskoj je spaljivanje vještica zabranila Marija Terezija 1758. god. Vjerovalo se da ima i lijepih vještica jer i đavao voli što je lijepo. Razlikuju se vještice u bajkama i demonološkim predajama. Vještica u bajci je bezimena i zla, a u predaji je to konkretna osoba koja nanosi zlo.

Vještice se još nazivaju: more, štrige, coprnice, babe.

Prema narodnom vjerovanju postojali su i višci (vještci).

Stuhe su slične vješticama. U Stocu se vjerovalo da su se stuhe prikazivale u obliku vatre i plamena. Pričalo se i o stuhacima.

Irudice su demonološka bića koja su predvodila olujno nevrijeme.

Kuga se, prema narodnom vjerovanju, pokazivala kao kostur djevojčure u bijelim haljinama, a nestajala je u obliku vatre. Svojim dodiranjem izazivala je smrt. U srednjem je vijeku od kuge u Europi umrla trećina pučanstva. U BiH mnogo je kužnih "grebova i grebalja".

Kučibabe su, prema narodnom vjerovanju, živjele u vodi i tamo odvlačile djecu koja bi se približila vodi.

Demonološke predaje o vukodlacima pripovijedaju o mrtvacima koji su se zbog teških grijeha četrdeset dana nakon smrti ustajali iz groba. Ako su za života bili pijanice, pojavljivali su se kao mješina puna vina, a ako nisu bili pijanice, pojavljivali su se u obliku mješine pune vodom. Nestajali bi kada bi bili probodeni glogovim kocem (ili sa sedam glogovih kolaca).

Đavao se pojavljivao u obliku crnoga ovna, psa, magarca i navodio ljude na grijeh.

Zloguke ptice kukviža (sova ušara) i gavran prema narodnom vjerovanju predskazuju tragediju ili smrt.

Pritvara (utvara, prikaza, sablast, strašilo, avet, mindice) jest po pučkom vjerovanju rugobno čudovište koje se čovjeku priviđa noću u obliku nakazne životinje: crnoga ovna, crnoga (ali i žutoga) psa, zeca, mačke i sl.

Demonološke predaje plaše i upozoravaju slušatelje i čitatelje, ali i objašnjavaju uzrok pojavljivanja demona.

Poetika demonoloških kao i ostalih žanrova predaja (povijesnih, etioloških, eshatoloških i mitskih) izvire iz vjerovanja u istinitost njihovih sadržaja. Njihova je namjena utilitaristična, edukativna i moralno didaktična.

1. Suvremeni zapisi

*Vještice*²

Vjeronanje u vještice vrlo je stara i raširena pojava. Mnogo je razloga zašto su uglavnom žene bile vještice; one su “uništavale plodove zemlje, provodile su tajnovite obrede, svojim su vraćanjem pojedincima uzrokovale bolest, mogle su bacati ljubavne čini”.³ Težnja viziji i prorokovanju, znanja o pripremanju lijekova te s tim povezana nezaobilazna bliskost s prirodom, sve je to govorilo u prilog ideji o ženama kao o vješticama. “Lik vještice je svoj konačni oblik poprimio u poganskim antičkim ženskim kultovima i to od grčke božice lova i plodnosti, Artemide, odnosno od odgovarajuće rimske božice, Dijane.”⁴

Za vještice se držalo da su zla bića. Zapravo se smatralo da su to određene konkretne osobe koje su imale posebnu moć nanošenja zla. Po selu se pričalo koja je žena vještica pa se kao takva optuživala za neka loša djela (npr. da noću muze tuđe krave). Vjerovalo se da jašu (lete) na metlama, da se mogu provlačiti kroz ključanice i sl. Pripisivala im se krivnja za smrt male djece, ugibanje stoke, nestanak mlijeka u krava. Posebno im se pripisivala krivnja za sumorno spavanje i gušenje pri spavanju. Za obranu od vještica išlo se svećenicima po određene savjete i preporuke.

Drugi način obrane od vještica sastojao se u tome da se “u tikvu uhvati mokraču krave kojoj su naškodile vještice i dobro se zatvori. Nakon nekog vremena, naime, došla bi vještica (određena osoba) i, pritiskuta tegobama, priznala svoj grijeh”.⁵

Vrač, vračara - to je osoba za koju se vjeruje da je u savezu s đavlom. Vradžbina je operacija vraćanja.

Zavirimo li ispod vrela folklor, koji prekriva najstarije i najautentičnije forme, uočiti ćemo kako vraćanje potječe iz zapadne spiritualnosti.⁶

Oduvijek je postojao, a postoji i danas “primitivniji oblik vraćanja” vezan za selo. Takve vradžbine malo se razlikuju od obične magije, ali ne smiju zbog toga biti prezrene niti zanemarene. One svjedoče o trajnosti

² Ikavski oblik za riječ vještica glasi vištica. Sve što je izvorno izgovoreno, ostavili smo i stavili pod navodnike.

³ *Misteriji Zapada*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004., str. 101.

⁴ ISTO.

⁵ *Hardomilje: prošlost, ljudi, običaji*, Hardomilje, 1998., str. 189.

⁶ JEAN-LOUIS BRAU, *Ritualni crne magije*, MA Edicion, Pariz, 1986., str. 7.

primitivne misli i izvor su naše duhovne paleontologije.⁷ Evo nekoliko predaja o vješticama ljubušskog kraja.

Poljar i vještica

“Jedan poljar ujtija je na ledini divojku na koju je sumnja da je vištica. Odnija joj je torbu, i u torbi nađe klupko, veliko.

I on stade odmotavat, kad tamo - puno oštija (hostija).
Jer, vištice ne gutaju oštije!”⁸

Pogane oči vještica

“Vištice bi imale pogane oči, i ko se susretne s njihovim očima, osjetio bi malaksalost, oči bi mu prosuzile, pokrvavile, samo što krv ne ide iz očiju.”⁹

Narod je vjerovao da “vištice najvole jaja”!¹⁰

Traženje znaka vještice

Zabadaanjem igle po različitim mjestima na tijelu žrtve tražio se “znak vještice, tj. znak kojeg vrug ostavlja na tijelu svojih žrtvi ili slugu”.¹¹

Noćno sastajanje vještica

“U stara doba, tako su nam pričali, vištice su se sastavale po noći i kolo igrale i pivale, di se one dogovore. I kad su Isusa tražili, pitali su nji je li tuda iko proša, a one su rekle da nije niko.

I Isus im je tada reka: 'Bilo vas, a ne znale se koje ste'!”¹²

“Vištice su se u stara doba skupljale na Oraovlje pod nekim orasom.”¹³

⁷ ISTO, str. 8.

⁸ Kazivao MATE BILIĆ, rođen 4. travnja 1933., selo Crveni Grm, općina Ljubuški.

⁹ Kazivao MIRKO MACAN, rođena 1935., selo Proboj, općina Ljubuški.

¹⁰ ISTO.

¹¹ JEAN-LOUIS BRAU, nav. dj., str. 59.

¹² Kazivala ANICA KEŽIĆ, djevoj. Nižić, rođena 1919., selo Crveni Grm, općina Ljubuški.

¹³ Kazivao MATE BILIĆ, Oraovlje, selo u općini Ljubuški, u narodnim predajama omiljeno sastajalište vještica ovoga kraja.

Predodžbe o vješticama

Najstarije predodžbe o vješticama odnose se na noćno letenje te na odlazak na vještici ples. Letjele bi na životinjama ili na predmetima, posebice na metlama. Taj se let katkad opisuje kao "izdvajanje duše - demoni ili đavli odlete s dušom a tijelo ostane ležati u snu sličnom smrti. Sve se ozljede mogu vidjeti drugoga dana na tijelu osobe".¹⁴

Odlasci vještica na sastanke, na sabate, događanje na sastancima, gozbe, dogovori za zlodjela, učinci i sl. našlo je svoju obradu u različitim vrstama narodnoga stvaralaštva. "Praznovjerje i fantastika bili su uvijek vrlo poticajni tvorcima usmenih tekstova, mogle su se stalno unositi nove pojedinosti i temeljni motiv obogaćivati svime i svačim."¹⁵

Općenito za vještice/coprnice drže da su "obožavatelji đavla, koji tvore organiziranu sektu, sklapaju ugovor s đavlom, sastaju se na tajne sastanke, vrše orgije".¹⁶

Navodimo i sljedeće demonološke predaje o vješticama.

Vatre vještica

"U tmurno, maglovito i kišovito zimsko doba '43. godine podu vatre vištica od Umca (Humca) prema Vitini, zrakom 20 metara u visini lete ko rakete u obliku velike vatre, lete na metlama jedna prema drugoj, i kad se sudare u letu, sijevnulo bi i nestalo bi vatre."¹⁷

Demoni, vještice i vještci okupljali su se i organizirali bjesomučne orgije. Na tim skupovima uglavnom su smišljali i činili zla, budili sumnje i strahove poštenih ljudi, organizirali zločine i činili svakakve čarolije. Najčešće su se okupljali na raskršćima puteva, ili u nekim pustim zabitima, blizu močvara i jezera i bara. Blizina vode bila im je neophodna kada su željeli izazvati grad ili kišne oluje. Krajevi u kojima su se održavali

¹⁴ *Misteriji Zapada*, str. 111.

¹⁵ STIPE BOTICA, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 178.

¹⁶ VLADIMIR BAYER, *Ugovor s đavlom. Proces i protiv čarobnjaka u Europi, a napose u Hrvatskoj*, Zagreb, 1955., str. 212.

¹⁷ Kazivao MIRKO MACAN.

ovakvi skupovi, tako su zasijani zlom da u njima više ne raste ni trava, ni bilo što drugo.¹⁸

Srednjovjekovne predodžbe o vješticama obuhvaćale su i paklenski obred, takozvani vještičji ples. Pomoću napitka za letenje one bi noću letjele na drškama, metlama i životinjama zatim bi se okupljale na polju ili na vrhovima brežuljaka. Raskalašenim ponašanjem tijekom jela te divljim plesom izražavale bi svoju odanost sotoni, vođi vještičjeg roda.¹⁹

I o drvo i o kamen

“Na Oraovlju su bili silni orasi. Tu je bilo obitavalište i sakupljalište vištica. Jedan mladić namirio se na mjesto gdje se sakupile vištice. Sluša je šta one pričaju, i dok su one polićale, govorele su čarobne riječi: 'Ni o drvo ni o kamen već u polje pod oras'.

A on pogrešno razumija, on je tija nji imitirat sljedeću večer. Poveo je kolegu sa sobom, uzeli su metle i izgovorili pogrešne riječi: 'I o drvo i o kamen, pa u polje pod oras'. I dobro su se izubijali i dovukli su se do kuće ni živi ni mrtvi.”²⁰

Vještice - “žige ko ugljeni”

“Od '41. do '52. godine viđali su puno vištica, to su bile žige ko ugljeni po brdin, te su žige skakale s brda jedna drugoj. Toga je bilo kolko očeš. Po Zelengori, po Klobuku, po Vitini po cilu bi noć one skakale tako.”²¹

“Vištice su mogle naškodit samo osobama koje su imale slabu krv, ko je bija nježniji.”²²

“Kad su bile poklade, dok san bila dite, vištice su palile vatre na Zelengori i tako redom pa na Planikovači. I mi od stra nismo smili izać iz kuće.”²³

¹⁸ JEAN-LOUIS BRAU, nav. dj., str. 65.

¹⁹ *Misteriji zapada*, str. 111.

²⁰ Kazivao MIRKO MACAN.

²¹ ISTO.

²² Kazivala ANA GRIZELI, djevoj. Jurić, rođena 2. ožujka 1944., selo Gornja Vitina.

²³ ISTO.

“Vištice su više trale mušku dicu, nego žensku. I znale su ureć od živine štogod, od krave, ako ti je vidilo, krepaće ti. A dite muško, krivi se po svu noć, kaže, satare ga. Od pasa doli to sve, kažu, bude modro. A dite se nikad ne ušutljiva, vazda se krivi. I undana ako si otiša pratru ili popu, da si uvatija zaran, moglo je to dite ostat živo, a ako nisi, dite je to umrlo.”²⁴

Razlike između vještica u bajkama i predajama

Razlike između vještica u bajkama i predajama znatne su. Prije svega vještice u bajkama su strašno ružne, karikaturalnog opisa, a iz brojnih primjera može se vidjeti da je vještica u predaji obično zavidna susjeda, žena iz sela koja ima “pogane oči” i najčešće nanosi zlo iz mržnje i zavisti. Vještica iz bajke ne odustaje od zla sve dok je potpuno fizički ne uništi nečija dobrotu i pravda, jer svima je dobro poznato da samo u bajkama dobro uvijek pobjeđuje, a vještica iz predaje odustaje tek onda kada biva razotkrivena, na taj način nestaju sve njezine moći.

Stoga, najveći neprijatelj vješticama iz predaja je svakako svećenik. U bajkama su vještice izrazito ružne i stare, dugog savijenog nosa, pune bradavica i krištavog glasa, znači vrlo karikaturalnog opisa, dok su u predajama to obične seoske žene, naizgled sasvim normalne, no sklone činjenju zla i imaju nadnaravne moći.

Čaratani

Među demonološkim bićima nalaze se i čaratani: “Muški su se mogli pretvorit u orla, a zvali su se čaratani. U letu bi oni ostavljali za sobom trakove, a krupa se uvijek zamećala iznad Oraovlja, a čaratan je letio pred olujom. Zvona su imala važnu ulogu, njima se borilo od oluje i krupe.”²⁵

Kod južnih Slavena, osobito kod Hrvata, bilo je u narodu još nedavno vrlo rašireno vjerovanje da neki čarobnjaci, koji su se nazivali različitim imenima (sotovnjaci, čaratani, grabancijaši), znadu kojekakve čarolije a naročito da znadu utjecati na vrijeme, tj. izazivati krupu. Posljednje je u narodnim pričama obično u svezi s gonjenjem zmajeva na kojima oni čarobnjaci jašu i tako jezde po zraku. Takva letenja prate, prema narodnim pričama, oluja i krupa.

²⁴ Isto. U prilogu ovome članku predaje o vješticama nalaze se od br. 1 do 7.

²⁵ Kazivao MATE BILIĆ; čaratan - od glagola *čarati*.

Hrvati u istočnoj Hercegovini demonološka bića, koja predvode olujno nevrijeme, nazivaju stuhaćima.²⁶

Hrvati su diljem BiH pripovijedali o demonološkim bićima irudicama koje su također predvodile olujno nevrijeme. Nestale su predaje o irudicama. Ostale su samo molitve (basne) protiv njih.²⁷

Plasila

Osim toga vjerovalo se da postoje i određena mjesta koja donose nesreću te se kod ljudi pojavljivao strah pri prolasku noću pokraj njih. To se osobito odnosilo na groblja.

Narod je ta zla bića nazivao plašila ili strašila. Ona su kod djece izazivala osjećaj straha, ali ni odrasli nisu bili prema njima ravnodušni. Taj strah je zabilježen i u gangi:

Ja na silo, plašilo me srilo.

Gospe moja, stra ti me je bilo!

Umro od straha

Često su mladići isticali svoju hrabrost tvrdeći da ih uopće nije strah te da će noću otići u groblje. Rijetki su to i činili.

“Jedne svetkovine na drugom kraju sela održavalo se divojačko silo. Tu bi se okupila sva mlađarija pa se češljala vuna, nešto rukom, a nešto grebenom (željeznim češljem). Dok su cure pivale bećarac i pričale šale, momci su se nadmećali i nadmudrivali u dosjetkama o hrabrosti i junaštvu.

Tako se povela priča o plašilima i vilama. Jedan od nji, stasiti momak Ante posebno je bija ričit o neusrašivosti. Druga dvojica, Jure i Mate, samo su ga slušali i nestali prije drugi. Kad se društvo počelo razilaziti, Ante je pošao kući. Da nesrića bude veća, on se vraća pokraj groblja sam.

Bila je misečina i svitlilo je ko po danu, a on je na ulazu u groblje ugleda nešto veliko i bilo. Onako sam, zasta je minut, dva, a to se nije micalo. Nakon toga pa' je ko pokošen.

²⁶ Vidi: *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, priredio MARKO DRAGIĆ, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, knj. 5., Matica hrvatska, HKD Napredak, Sarajevo, 2005., str. 203-204.

²⁷ Vidi: MARKO DRAGIĆ, *Duša tilu besidila (hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine)*, Mala nakladna kuća sv. Jure, Baška Voda, 1997., str. 136 i 138.

Kad su Jure i Mate vidili da je vrag odnija šalu, skočili su s borića i bacili lancun na zemlju. Uzalud su Antu dizali i dozivali, nije bilo pomoći pa su otišli dozvat ostale da ga mrtvog odnesu kući.

Tako je junačina Ante skonča brzom smrtni od stra!”²⁸

Kučibabe (babe kukače)

Da bi se djeca zaštitila od mogućih pogibelji na određenim mjestima i u određenim situacijama, smišljen je pojam kučibabe ili baba kukače. U nju su vjerovali samo najmlađi. Djecu se upozoravalo da se ne primiču čatrnji, bunaru ili obali rijeke jer će ih kučibaba/baba kukača zakučiti i privući sebi. Time se zapravo djecu plašilo kako bi ih se odvratilo od nepoželjnih i po život opasnih mjesta i radnji.

Zanimljivo je istaknuti da su sva ta bića djelovala samo noću. Zato se vjerovalo da je “spas od njih bio ranojutarnji pjev pijetla. Što su zla nanijeli događalo se prije prvih pijetlova”.²⁹

Držalo se da je najopasnije doba mrkla noć, gluho doba. “Vjerovalo se kako neke životinje osjećaju prisutstvo pa čak i vide ta nadnaravna bića. Konj bi znao pri prolasku kraj određenih mjesta zastati kao ukopan. Ne ide naprijed, a nogama kopa i frkće. Zato su ljudi znali uza se nositi i blagoslovljenu sol i vodu. Ali najmoćnije sredstvo, oružje protiv toga, bile su ‘moći’, uz koje bi se molile i razne molitve.”³⁰

“Stari bi ljudi govorili da se svaki čovik vara koji noću sam putuje, jer da vidi šta ide upored s njime, ne bi preživija. A ako ideš s konjem dripcem, on ti tuda neće proć, konj nogom bati, frče i vraća se unazad.”³¹

Različite prikaze

“Prije kad su momci išli na silo, nikad nisu išli sami već po dva, po tri. Plašile bi ji različite prikaze: najčešće guda i gučiči, ali i ćukenja i vukodlaci, i tada se ne smiš vratit unazad već uvik moraš ići naprid.”³²

²⁸ Kazivala DELFA NIŽIĆ, djevojački Pavičić, rođena 15. travnja 1926., selo Lisice kraj Ljubuškog. U prilogu ovoga članka nanizane su predaje o plašilima od br. 8 do 17.

²⁹ *Hardomilje: prošlost, ljudi, običaji*, str. 191.

³⁰ ISTO.

³¹ ISTO.

³² Kazivao MATE BILIĆ.

Ureknuće

Smatralo se da netko ima takve (zle) oči te pogledom može nekome nanijeti zlo. Ureći se moglo i nehotimično, neopreznom pohvalom te se pri pohvali, kako ljudi tako i stoke, obično dodavalo: "Ne ureklo se." Lijek protiv ureknuća tražio se od kojekakvih bajalica koje bi svojim specifičnim molitvama pribavljale ozdravljenje.³³

Poseban oblik narodnog liječenja bio je vezan za liječenje "poganih" očiju - "poganice", a to su uglavnom liječilo bajalicama.

Vukodlaci

Kad umre neka osoba, trebalo je obaviti određene radnje koje nalažu običaji. Ako se tako ne bi postupilo, bdjelo se uz mrtvacu kako u prostoriju ne bi ušla mačka, jer se vjerovalo da će se mrtvac u tom slučaju pretvoriti u vukodlaka. Držalo se da vukodlaci noću čine zla određenim ljudima u vrijeme i na način koji sami odaberu. Smatralo se da ga je nemoguće uništiti osim trnovim kocem koji se zabijao u grob. Pričalo se da bi kolac nakon toga bio crven od krvi.³⁴

Vještac kao vukodlak

I društveno nepogodni muškarci su bili pod sumnjom da su vještci. Kako se vuka smatralo tipično vražjom životinjom, pretpostavljalo se da se neki vještci za noći pretvaraju u vukodlake. Kako je vukodlak, on noću okreće svoje krzno prema van. Za dana je to krzno okrenuto prema unutrašnjosti tako da se dotični muškarac pokazuje u liku čovjeka.³⁵

U narodu je vladalo mišljenje da vukodlaci posjeduju razne pojavne oblike, a zajednička osobina bila im je krvoločnost.

Žandar i vukodlak

"...(jedna se) udala za džandara i on ti je bio iz Dalmacije. Njegov ti brat oženi udovicu. A njen ti je pokojni čoek pomico međe po noći. I ta udovica je imala dosta ajvana i pošli oni gore gdje je ona živila, kad ono joj se pokojni čoek navukodlačio i napo joj na muža. Oni su se onda

³³ *Hardomilje: prošlost, ljudi, običaji*, str. 192.

³⁴ *Isto*, str. 190.

³⁵ *Misteriji Zapada*, str. 109.

vratili kući i pripovidili to. I onda džandar otišo gore da prenoći i da se u to uvjeri. On lego da spava, kad u neka doba noći stade skika ajvana, a taj se pojavi na prozor i skoči mu na prsa. Počo ga dušit i džandar jedva pobiže.

Ujutro se na konju vratio kući sav modar. Kad se malo oporavio, opet će ti on ići gore. Poveo sa sobom ćuku Pašova. Ovaj put nije lego spavat nego je čeko. Kad opet u neka doba eto ti onoga vukodlaka prvo na ajvan, pa na prozor i napade ga. Tu ti se on rvo s njim cijelu noć i ćuko mu pomože. Vukodlak je pred zoru pobjego. Nije više dolazio, samo je išo bit ajvan. Jednu večer kad se džandar vraćo kući, vidijo je onog vukodlaka đe vraća međe! I poslje toga više ga nije viđo.”³⁶

Vukodlak u narodnoj percepciji

“...Kazivali su da su (jednog) dedu... vukodlaci mučili. I kad bi taj vukodlak doša, isto u gluvo doba noći, triba si se rvat š njime, jerbo te on neće pustit. Treba se rvat š njime dok pivac ne zapiva. Vukodlak je izgleda crn, visok, a sličija je na čovika. To su bili pojedini ljudi koji su nešto veliko sagrišili i nemaju mira u zemlji i oni se pritvaraju u duha i unda izlaze iz groba i koga uvate taj je nastrada. I tribaš se rvat dok ne zapiva pivac, a ako te savlada, razbit će te, a ako izdržiš, izdržiš. Vukodlak satare. I tada ti vičeš, misliš da te je čuja svak, ali apsolutno se ti ne čuješ, jer tada izgubiš glas, ne čuje te niko. A moga si ga ubit jedino na taj način ako saznaš di je i ko je i di mu je grob.

I undana je tribalo doć do tijela i zabodeš ga trnovim kocem u grobu, ali tribaš pazit da te ne poprška krv, da ne bi krv na te. I ostavit tribaš taj trnov kolac u njemu.”³⁷

“Prije je bilo ljudi koji nisu smili odat po zemlji ni nikuda već za sunca. Kad sunce zađe, mora je biti u kući, zato što ga je vukodlak tra i davija i š njim bi se mora rvat cilu noć dok pivac ne zapiva.

I taj vukodlak bi, kaže, smrdija ko jarac.”³⁸

³⁶ Kazivala **MARIJA KOŽUL**, djevojački Jukić, rođena 31. ožujka 1930., Vrbići, općina Konjic.

³⁷ Kazivao **NEDILJKO GRIZELJ**, rođen 30. ožujka 1941., selo Gornja Vitina.

³⁸ Kazivao **MATE BILIĆ**.

“Kad je... bio još momčić, pošalje ga mater sa sestrom u polje da podvrati mrakovičke (selo Mrakovo, općina Jablanica) konje, jer još nisu bili obrali kuruz. Kad su prelazili jedan potočić, ugledali su na jednoj stijeni bijelog jarca, mislili su da je komšijin. Prošli su pored njega i nastavili u polje. Jarac ji je stalno pratio. Kad su se vraćali kući, jarac je najednom nesto. Ujutro je otišo do komšije da mu kažu da je vidio njegovog jarca. On mu je reko: 'Nije, bolan, eno ga u klanici (štali)'.

To se njemu sotona prikazala ko jarac!”³⁹

“Jarac - vrlo slojevit lik u cijelom mitskom i demonološkom sustavu na početku europske kulture i civilizacije. On je u grčkoj priči 'životinja strastvene i plodne prirode',⁴⁰ u biblijskoj se oznaci uza nj vežu pojmovi 'pokvareno, satansko, smrdljivo', ali i 'jarac otkupitelj'. Zanimljivo je da u europskom folkloru 'vještice na sabat jašu na jarcu'.⁴¹

2. Prilozi

Vještica i mala

“Dica se išla igrati. Malu od tri godine dovedoše kući svu crvenu ko krv, a oči joj ne moreš pogledat. Pune oči krvi.

Otišli po doktura, skupija se cili komšiluk. I on nju prigleda i kaže: 'Bože moj, šta je ovoj malo. Ništa joj ne fali od zdravlja'.

Malu di god uštineš, ona ništa. Onda jamili je bockat iglicama, krv udara, a ona ništa ne miga, ni da će trznut sobom. Mala i dalje fino spava ko da joj nije ništa. I undana išli do popa. Pop blagoslovija joj aljine i reka da malo neće biti ništa. Čim su joj aljine obukli, mala progleda, ko iza sna. I opet je mala zaspala.

I unda su otišli po neku ženu u susjedno selo da ona dođe, da joj pomogne što prije.

I jamila je ta žena Očenaše, prikrstila se. I izađe prid nju neka utvara putem i rvala se ona s njom i govorila:

'Sotono, makni mi se s puta!' Tako sve dok su došli do kuće di je ležala mala. I počela je ona molit nad malom:

³⁹ Kazivala Marija Kožul.

⁴⁰ *Rječnik simbola*, Zagreb, 1987., str. 217.

⁴¹ Isto, str. 218.

'U smokovoj zdilici trnovom kašikom u moru se raspala, idi tamo di pivac ne piva, di zvonce ne zveči, di Gospa ne kleči, šta si se nevina diteta dovezala'.

I tako ona nekoliko puta. I pade žena, ležala po sata, nije disala. Unda je ustala i rekla:

'Ne bojte se, svu san joj muku sterala u noge, a ja san njezinu muku primila na se. Ujtru će se mala ustati čim sunce iza brda cikne, ali morate je cili dan vodati, jer joj je muka u nogama. A ko je bude držati kad sunce za brdo zađe, ona će se ko zečić trznuti i priko avlije'.

Kako je rekla, tako i bilo.

Malu više nikad nije ništa zabolilo, a bilo joj je namijenjeno da u potpuno normalnom spavanju skapa."⁴²

Baba vještica

"Bila je neka baba vištica koja prid kućon sidi, a kad ugleda da tuđe koze i ovce odaju po brdu Ođenici, ona ti metne kablčić i šaravito užu i samo muze i muze, i koze i ovce, a prid kućon sidi."⁴³

Susret s vješticom

"Bija ja u svoje sestre u Banatu, dovečer sidili dokasna. I ja ću sad spavati, a oni će spavati u susjednoj sobi. Čujen ja di oni spavaju, rču, i kako san ti ja lega, vidin ja klapnuše vrata.

Žena, zeleni očiju, mala, k meni pošla. Ja se skočijem, a ona se vrati na vrata i tako dva, tri puta. Nije mi bilo svejedno, i zoven ja ukućane, ma nema, meni je grlo otišlo. Niko ništa, ko da ja šutin. Kad čujen ja tamo u kokošinju pivac zamlati krilima, zapiva, ona vrata klapnuše i ona ode."⁴⁴

Kuma vještica

"U Vučipolju kod Posušja bio jedan braćni par. I kad im se rodilo prvo dite, nešto ga po noći uguši. Jedno dite, pa drugo dite. I kad je žena bila trudna s trećim ditetom, muž reče da ode kumi prinoćit. Kuma

⁴² Kazivao MATE BILIĆ.

⁴³ ISTO; Ođenica - brdo u Crvenom Grmu.

⁴⁴ ISTO.

je živila s ćeri i sinom. One mu namiste da spava s njima u istoj sobi. One su mislile da je on zaspao, ali on je bija zabrinut za ženu pa nije moga zaspat. One su se počele sašaptavat je li kum zaspao, a on se pravija da spava. Izvadile su jedan ćup i namazale se uljem, a undana je stara kuma rakla da ode za sat vrimena kumi udavit dite. A mlada je otišla k drugom susidu udavit ovce. Unda je ćovik usta pa se i on namaza uljem i reka da ode vidit ženu i dite za pola sata. Stiga je kući prije kume, a žena mu je već bila rodila dite. Odjednom se na pendžeru pojavila crna kokoš koja je tila ući unutra. Ćovik je uzeja drvo i smlatija kokoš i opet se vratija kumi. Kad eto i kume sva modra i pribijena. I kad joj je sin usta, pita je šta je bilo, što je modra. Unda mu je ćovik reka šta je bilo, a ovaj mu je odgovorija: 'Neka si je pribija kad je vištica!'⁴⁵

Išibicana vještica

“U Bogodolu pored Goranaca dedo...⁴⁶ je ćuva ovce. Po noći mu nešto počelo davit ovce, svaku večer po jednu. I on odlući ćekat po noći s puškom. Prvu večer njegov ćuko počea davit ovce i on nije tija pucat. Drugu večer opet on ćeka kad eto kudilje na ovce. Sutradan je otiša k pratra i ovaj mu je reka da puca šta god da dođe. Tu noć on opet stražarija kad eto ti opet ćuke na ovce. I on puca u ćuku, a ćuko pobiže. Idući dan sreo je svog susida koji mu reče da mu se žena... vratila kući sva išibicana i da ne zna šta joj je moglo bit!”⁴⁷

Vještica ćuko

“Žena, kaže se, pretvorila se u višticu i došla ćoviku davit dicu, dakako. I u ćuku se pritvorila, to je istinita stvar, nije laž, i ćovik najkasnije ode pratra i pita ga kako će se on poduzet toga. Pratar mu kaže: 'Kad ti žena rodi dite, izmjeri dite i voštanu sviću izlij da na oltaru izgori', jer da će mu to pomoći 'a šta ti god ude u kuću, udri'.

I on ti tako i napravi.

⁴⁵ Kazivala STANA ŠARAVANJA, djevojački Šaravanja, rođena 27. siječnja 1944., Gornji Crnač, Široki Brijeg.

⁴⁶ U demonološkim predajama kazivači kazuju stvarne osobe. Iz razumljivih razloga imena su izostavljena.

⁴⁷ Isto.

Rodilo mu se žensko dite. On će ti sidit kraj žene uz ognjište, kaže, kad vrata se otvoriše. Kad šta je, unišla mačka. I jamijo mačku i bacijo je tamo, ona opet na bešiku, on baci tamo, ona opet na bešiku. I kad je bacijo treći put, pretvorijo se ćuko umjesto mačke. E kad se pretvorijo ćuko, čovik ti sikiru i ćuku među pleći. Kad udri ćuko, udri on. Ustala i žena i nadrvali oni ćuku. To je istinita stvar, nije laž. I kako je on udarija ćuku, otiša ćuko vijuč i zametnio trag.

Bila je sumnja na jednu ženu, komšinku, da je vištica. I on će ti ujutro ić k njoj da vidi šta je š njom. Vidi ne viđa je po izvanu. Kad je doša tamo, di god je on udarija ćuku, tu rana, al neće ona kazat šta je bilo već da je pala s lise (s tavana). A di ju je baca oko ognjišta, tu ruke izgorile, izgorili prsti, spržila se.”⁴⁸

Baba uhvatila vješticu

“Vištice su trale u gluvo doba noći od 12 do 3 (jednog dedu).⁴⁹ Njega je gonilo to, njega je tralo. I... baba... je uvatila tu višticu. I išla je popu nosit njegovu robu. Pop joj je reka: 'Ti sad idi kući, i kad budeš išla, nigdi se ne smiš svratit, ni stat, ni okrenut se, ma kakvi, vego pravo kući, ma da te zove ne znan ko. Ili da svratiš negdi, nikako! Vego, moreš sutra, ali sad direkt kući. Idi kući, i kad dođeš kući, ote aljine podaj čoviku da obuče, a ti (a ona tada bila mlada, bila je peto godište, tj. rođena 1905. godine) sutra nemoj drugo ništa radit, sutra se ti malo spremi, iako je radni dan, ne moraš ti oblačit misnu robu, vego malo se uredi jerbo mlada si i otiđi dotlen i dotlen. Ali nešto, kaže nakaradno učini. A tada bila sramota da mlada ide bez terluka (čarapa pletenih i vezenih svilom). Jerbo kud god kreneš, mora mlada obut terluke, to je bija običaj. Ali, baba se dositila, undana jedan terluk izvrnula naopako. Kad, ova je srila, kako, dobro. Ali, kako je đava bila, ona je odma uočila da je taj terluk na njoj naopako.

'Ha-ha, vidi mlade', kaže 'nosi terluk naopako, kako te nije stid?'

A baba pokojna: 'Jesan, evo jesan.'

A pop je reka da će se ta vištica na taj način očitovat, jerbo joj je reka: 'Ko te bude napa kad ugleda to na tebi, to je ta. I tako ćeš znat.'

⁴⁸ Kazivala ANA PRIMORAC, djevojački Vulić, rođena 6. srpnja 1942., selo Radišići, općina Ljubuški.

⁴⁹ Umjesto stvarnoga imena.

I ona rekla: 'Ti si ta i ta i radiš to i to mome čoviku. Dođi više, u kući ću te udavit, zapalit, uglavnom, ubit ću te.'

I otada, kad ju je otkrila, više nikad nije došla!"⁵⁰

Zvonarev mačak

"Grmljavina, lembeva okrenula svaku noć. Poša zvonar u greblja zvoniti. Mora je prespavati tamo u kapeli celu noć kolko je nevrime bilo.

A ono grmi, puca, siva. Ponija on sa sobom i pištolj pun, nek se nađe i metnija ga pod glavu. Kad sine, more svaku grobnicu viditi!

Pogleda on prema kapiji, kad viš lijenca (zida) s nebom svezan čovik.

I sad on samo prati kud će on. Sa grobnice na grobnicu skače on, na vu na nu.

Evo ga, zaboga k njemu se približavat stade.

Evo ti ga poda zvonik, nema zvonar pojma za pištolj, ma kakav pištolj, ko da ga nije ni ima i gotovo.

Kad tamo, neš virovat: njegov mačak!

Jer, ima je naime bilog mačka i mačak je poša za njim kad je ovaj krenija iz kuće.

Ali njemu tada nije izgleda ko mačak, od silnog stra on mu se učinja velik do neba."⁵¹

Plášilo ćuko

"Jednom čoviku se prividala plašila. Njega je neki šaren ćuko plašija kad bi dolazija sa sila, pa je on u njegov puca, ali ga nije ubija.

Pištolj puca, ćuko skiči, al' nema ništa, misečina ko dan.

I ujutru linije krvi, a od ćuke ni traga."⁵²

Sotona ispred auta

"Bolesnik Joka bija slabo i treba ići po pratara. I mene odredili s biciklon da ja oden, i oden ja. Nađen jednog starog pratara, bilo je to oko dva, tri sata popodne, reče mi da nema nikog od pratara. I čeka san ja i pođe neki stari pratara sa mnon.

⁵⁰ Kazivao NEDILJKO GRIZELJ.

⁵¹ Kazivao MATE BILIĆ.

⁵² ISTO.

Al pratar mi reče da iden š njime u njegovu renolu i da tu ostavin biciklo.

I sija ja š njim. Kad smo došli do šume, stade mi pratar pričati kako ga je, kad je prošli put iša ispovidat Josu, dočekala na putu sotona paklena i stalno mu isprid auta leta.

Reka je da mu ja treban da vratim sakaramenat u crkvu ako njemu nešto bude. I kad je on da sakaramenat starom Joki, sotona više nije letala isprid auta.

Letala je prije dok su išli, jer je tila uzet sakaramenat.”⁵³

Prikaza na raskršću

“Moja susida... pričala mi kako se njezina mater vraćala iz rodnog joj sela kući. Bila je zima, ona je pokasnila, a mrak se brzo uvatija.

Kad je bila negdi na pola puta nešto veliko i crno stvorilo se prid njom.

Strašljiva kakva je bila, ona se počela križati i priporučivati Bogu. Odlučila je dalje odat pa šta bude.

Ta se prikaza polako kretala prid njom, a ona za njom. Kad je došla na jedno raskršće, tri puta se poklonila i izmolila pola Očenaša i prikaza je nestala.

Ona je to uvijek pričala i više nigdi po noći nije išla.”⁵⁴

Prikaze bijeli leptirovi

“Dva rođaka zajedno išli na sijelo curama. Jednom cura živila malo dalje, tako da su se sačekavali kod kuće gdje je živila cura onog drugog.

Jedne večeri onaj što mu je cura živila malo dalje pošo malo ranije sa sijela i kad je došo blizu mjesta gdje se sačekavo s rođakom, kad ono tamo već ga rođak čeka. I govori mu da požuri.

I on se stvarno požuri da stigne rođaka, ali ga nikako sustić. Kako se on požuri i ovaj se drugi požuri, a stalno mu govori: ‘Aj, požuri se.’

Kad su skrenuli s pravog puta, pomalo je posto sumnjiv, al’ ga nikako da sustigne. Pito ga zašto su skrenuli s puta, ovaj drugi mu reče da će tuda brže doći i da se požuri.

⁵³ ISTO.

⁵⁴ Kazivala DELFA Nižić.

Kad su došli do nekih stijena, već se bio dobro prepo i više nije bio siguran je li to njegov rođak. Izvadio je krunicu iz džepa i počeo molit.

Kad je pogledo prema rođaku, vidio je da je ovog nestalo, kad ga je zazvo po imenu, ništa nije odgovorio. Počeo je trčat al' od stra se izgubio u šumi. Sakrio se pod neko drvo đe su ga ujutro našli čobani koji su tuda čuvali ovce.

Kad se ponovo sreo s rođakom, ovaj mu je ispričo kako ga je čeko na dogovorenom mjestu u dogovoreno vrijeme, pa kako on nije došo, otišo je kući. I taj čovik poslje toga nikako nije bio dobro. Domalo je i čoeaka ubio! A kad je umiro, njegova žena je pričala da su oko njega letali bijeli leptirovi.”⁵⁵

Pokojni ćaća se prikazivao kćerki jer mu nisu platili mise

“Udala se... jedna... u Trebinje. A imala je jednog brata Ivana u Australiji. Ćaća joj se razboli i ko god bi mu se pomolio na vrata, on kaži: 'To je moj Ivan.' Pitali ga oni što stalno govori da je Ivan. A on će: 'Nema mog Ivana. Ko će meni misu platit?!' A ovaj će ti...: 'Ja ću ti misu platit, ja ću.' I umre joj ćaća. Navrši se godina dana, a oni nisu platili mise. Kad je pošla spavat, u sobi preko cijelog jednog zida ukazala joj se slika ćaće. Ona zovni čoeaka i reci: 'Nu mog ćaće na zidu.' Čoek joj nije ništa vidio. Ujutru ti ona zdrpi pare pa u crkvu. Svećenik se taman spremno govorit već naručene mise. I ona ti njemu plaćuć pripovidi šta joj se desilo i zamoli da i njenom ćaći kaže misu. I svećenik je reko misu i ćaća joj se više nije ukazivo.”⁵⁶

Plašilo u znaku žene

“Žena livala u burilo vodu i naiđe čovik tud, što se kaže plašija se svega, svugdi ga bilo stra poći. I njemu se učinilo komšinka, dakako, i on je zovne imenom i pita je: 'Liva li vodu?' Ona njemu zgundā i upita: 'Ko to?' A on, kako je ona njemu zgundāla, tj. nije mu odgovorila na ono što je on njoj reka, možda 'faljen Isus', on ti je požurija uzbrdo i dok je doša kući klonija je, što se kaže. Ono se njemu na bunaru učinila ko žena, a nije ustvari bila žena. Tako rekuć bila je eto ko neko plašilo u znaku žene.”⁵⁷

⁵⁵ Kazivala **MARIJA KOŽUL**.

⁵⁶ ISTO.

⁵⁷ Kazivala **ANA PRIMORAC**.

Tele prikaza

“Kad san jednon iša na silo u gluvo doba noći, iza nekog šipka ja ugleda tele, a uzak put, ne mereš proć. Pade mi na pamet: ne smin se vratit, moran ić. Ja polako, polako, smanjija, bi nazad bi naprid, al iđen naprid i gotovo. I kako ja iđen, ono leži, neće ono da migne samo glavu okrece. Al meni su rekli kad sritneš plašilo, prođi, nemoj se obazdirat. Ja prolazin, al kako da se ne obazdiren, gledan ja priko oka ide li za mnon, kokad misec ko dan. Ima san ja i pištolj,okrenen se, ali ništa ja više ne vidin. I kući produžija, a teleta je nestalo ko da ga nikad ni bilo nije.”⁵⁸

Magare pretvoreno u đavola

“Prije nije bilo sata, već se kad pivci zapivaju u zoru, znalo koja su doba ili po nekin štapin gori na nebu. I jednu noć, vraćali se mi sa sila i nismo znali koja su doba. I na ledini ti Ivan ugleda magare, a mi ga nismo mogli vidit. I on reče: 'Nu magareta, doga ti! A taman.' Kaže: 'Imamo sad prijevoz, noć je, čije je da je, jamit ćemo i jašit ćemo i idemo kući.'

A on je bija brz ko đava, nije ga moga niko stignit, tako je moga trćat. I on ti brže bolje, skoči se, i magaretu i odma se izdaljega bacija na magare. I sija na njega, a undana sve slomi, i mi vidimo pravac kud to ode. A mi nismo ni vidili magare, on ga je vidija. I kako je on sija, sve izlomi, slomi, sve đavlu ode. I šta ćemo undana, nećemo brez Ivana kući. Ajmo, ajmo doli u pravcu di je nestalo.

I išli smo doli, odali, tražili po Planikovači (brdo u Vitini) i našli ga na jednom kamenu. I kaže kasnije dok je letija na magaretu, uvatija se srićon za granu, za neko drvo i spa tako s otog magareta. A magare se strovalilo u jamu. Jerbo, tamo dalje di je on sidija, nema ni 50 metara jametina neka i tako je se on spasija, a moga je završit mrtav u jami zajedno sa đavolskim magaretom.”⁵⁹

Plašilo kod čatrnje

“Kažu da se ne valja obazirat kad vidiš plašilo, triba proć i samo reć u sebi: 'Isuse moj, okrećen se na te!'

⁵⁸ Kazivao NEDILJKO GRIZELJ.

⁵⁹ ISTO.

Bili su božićni dani, ljudi prije urani dobro jer prvo nije bilo sata. Ti si kad pivac zapiva po tome zna. I žena, mislila zora. I ona ti urani i iće u konšiluk na vodu. I ona je došla, kad je zavatila prvu kantu, kad nešto vako iznad čatrnje u vrtlin stade zavijat i urlikat. A ona kaže: 'Aj ti, ja san svoju Gospu pozdravila, Isusa svog nazovnila, ti meni ne mereš ništa.' I to je došlo blizu k njoj. To je živa istina. I ona zaiće vodu, ono isto tako. I ona zavati vodu i ode kući. Opet ujtru mora ići na vodu. Ona isto uranila, kad ono 11 sati, a ona mislila da je zora, to je najgore u ponoći, kažu, u ponoći i u podne to ti je isto. Sad je ona zavatila prvu kantu, ono isto s istog mista pošlo k njoj. I ona kad je uprtila burilo na se i jabila onu brokvu, ona je kaže, ko da je nešto bacilo na nebesa i dole odjednon pala. I našli je neki ljudi što su tuda prolazili i donili nju na gunju. I ujtru oni odma po pratra, po doktura. Kad je doša pratar, ona to sve tako ispričala. I on kaže: 'Ti si izazivala, da si samo put prikrstila pri sebon i za sebon i rekla: 'Isuse moj, tebe zovem u pomoć i na te se obaziren', ali u sebi, ništa ti ne bi moglo nauditi. I ona, bona, tek ostala bila živa.'⁶⁰

Zaključak

U ovom je radu izvorni govor zapadne Hercegovine, govor koji polako izumire. U zapisima nema "uljepšavanja" i "dotjerivanja" teksta, umjesto toga, hrvatski govor zapadne Hercegovine ostao je onakav kakav se mogao čuti i kakav se i danas čuje, iako sve rjeđe.

Kroz prošlost hrvatskom narodu nije bilo lako, no jezik, vjera i običaji čuvali su nacionalni identitet hrvatskog naroda, jer je jezik slika jednog naroda i da nema ništa u njegovog naroda što ne bi bilo u jeziku.

Kazivači su uglavnom kazivali priče uporabom glagolskih početaka u većini rečenica, koje su kratke, jasne i pune obavijesti. Većina narodnih priča, općenito, započinje glagolom, a ovdje i više rečenica tako počinju, čime je promijenjen uobičajeni red riječi i postignuta jača izražajnost.

U zapisima usmene književnosti pohranjeno je veliko književno, kulturno, etnološko i antropološko blago hrvatskoga naroda. Stoga su zapisi dostojan spomenik četrnaeststoljetnoj svijesti ovoga naroda koja je vrijedna ugraditi se i u pojedinačnu i u zajedničku duhovnu svojinu.

Narodne su pripovijetke u doba svoga cvjetanja bile bujan oblik usmenog stvaralaštva s važnom umjetničkom funkcijom u životu, što sada

⁶⁰ Kazivala ANA GRIZELJ.

postupno postaje stvar prošlosti. Njihovi likovi i motivi nadahnjivali su i još uvijek nadahnjuju književne stvaraoce na raznolike i osebujne načine, pa preko njih pripovijetke žive i u suvremenoj kulturi.

Oni koji u samim pričama i predajama otkriju čar iskonskog izraza, onoga koji nam postaje sve privlačniji i draži što smo od njega dalji naći će u pričama mnogo. A oni koji dožive i proniknu u duboku, vjekovima stjecanu mudrost, iskazanu indirektno, utjelovljenu u likovima, oni će u pričama naći osnovne vrijednosti koje iz njih sve do danas zrače.

Prošlost je dio svih nas, stoga je treba njegovati kao dio svoje baštine. Jer, kako lijepo reče Gandhi: "Narod koji zaboravi svoju prošlost jednak je čovjeku koji zaboravi svoje djetinjstvo."

Anita KEŽIĆ AZINOVIĆ
Marko DRAGIĆ

DEMONOLOGICAL TRADITION OF CROATS IN LJUBUŠKI

Summary

Demonological traditions in verbal communication comes from the oldest civilizations (sumerans, babilons, asirians and old egyptians). Croats even today narrates numerous demonological and other traditions. Demonological traditions are the ones who narrates about personal expirience with demonological creature whitches witchcrafters, werwolfs plague, devils and others.

Narrator and recipients belived in the contents of demonological as well as the historical, etiologial, eshathlogical and myth' s traditions.

Demonological traditions are narrated as the memorants. These traditions as well as the others are very emotional and can not be read or listen with indifferents. Their purpose is moral and didactic.

Dodatak: Osobitosti u rječniku

Posebni izrazi

Badnuti se - naljutiti se
biluška - bilješka
cunat - ljuljat
crnostrig - poskok
ćukenja - psi
deknut - iznenada udariti
đavlekat, slati đavlu - psovati
đubar - gnoj
isličat, nabrojiti, pripovjedati
jamt - uzet
kakoćat - kvocat
kašnje - kasnije
krač - nemoć
krivit se - plakat
migeljat - micati
mišće - mjesto za kuću
mrcina - loš čovjek
na dušak - na iskap
naštesrce - natašte
natkičit se - nadviriti se
nedotek - oskudica
pleska - ćuška
ponukovati - nuditi
punjka - dugme
rc - uzvik draženja
s tebon - s tobom
sticat se - rasrditi se
ševat - šepat
šiljkat se - poigravat se
ukoćenit se - sledit se
ušuškat - umotat
vanka - vani
vele puno - mnogo
vrsnik, vrsnićenja vršanj - vršnjaci
zagledat se - zagledati se
zvekoći sitan novac - kovanice
ždraknut - pogledati

Turcizmi

alamanka - žena slobodna ponašanja
(vrsta njem. sablje)
amidža - stric
avlija - dvorište
badava - uzalud, besplatno
bajer - obala uz vodu, kanal
(turski bayir, brijeg)
balek - sramota
bećar - lola
begenisat - svidjeti se, odobriti
belaj - zlo, nesreća
bendat - pridavat važnosti
bezbeli - zaista, sigurno
bir, birek - čim, dočim
čakarast - razrok, raznobojnih očiju
čakija - nožić
ćasa - posuda
ćemlija - stolac
ćeip - dobro raspoloženje
ćust - uredan, lijep
daidža - ujak
dajinica, daidžinica - ujna
degenek - batine
dernek - sajam, nered
deverat - životariti, raditi pomalo
dumat - mislit
durati - izdržati
đuturum - star
džidža - nakit
garib - rugoba
imat u kastu - namjera, namjeravati
inčije - drugačije
isan - čovjek
jazuk - šteta
jok - ne
kijamet - metež
kuntarisat - riješiti
mašala - bravo
melekuša - ljubica/ljubičica

nabelajisat - nastradati
nalet - vrag
nasumit se - okomiti se
natenane - polako
peksinav - prljav
pendžer - prozor
salamet - spas
sedžada - prostirač
vakat - vrijeme
zijanit - izgubit

Romanizmi

bukara (tal. boccia) - posuda za piće
čančat (tal. ciacciare) - dosađivati
ćapat (mletački ciapar) - zgrabiti
izventat (tal. inventare) - izmisliti
kapsela (lat. capsula) - mrtvački lijes
rondžat (tal. ronzare) - gundati

Germanizmi

ganjc (njem. ganz) - skoro, sasvim
fasovat (njem. fassen) - biti kažnjen
špansirati (njem. Spazier, šetnja) - šetati se
šparet (njem. sparen, štedjeti) - štednjak

Izvori i literatura

Kazivači i kazivačice

MATE BILIĆ, rođen 4. travnja 1933., selo Crveni Grm, općina Ljubuški.

DRAGO BRADVICA, selo Veljaci, općina Ljubuški.

ANA GRIZELJ, djevojački Jurić, rođena 2. ožujka 1944., selo Gornja Vitina.

NEDILJKO GRIZELJ, rođen 30. ožujka 1941., selo Gornja Vitina.

ANICA KEŽIĆ, djevojački Nižić, rođena 1919., selo Crveni Grm, općina Ljubuški.

MARIJA KOŽUL, djevojački Jukić, rođena 31. ožujka 1930., Vrbići, općina Konjic.

LJUBICA MACAN, djevojački Jurič, rođena 1933., selo Proboj, općina Ljubuški.

MIRKO MACAN, rođen 1935., selo Proboj, općina Ljubuški.

IVA MILIĆEVIĆ, djevojački Marinčić, rođena 16. listopada 1920., selo Lipno, općina Ljubuški.

DELFA NIŽIĆ, djevojački Pavičić, rođena 15. travnja 1926., selo Lisice, općina Ljubuški.

VERA NIŽIĆ, djevojački Grbavac, rođena 22. prosinca 1959., selo Crveni Grm, općina Ljubuški.

ANA PRIMORAC, djevojački Vulić, rođena 6. srpnja 1942., selo Radišići, općina Ljubuški.

STANA ŠARAVANJA, djevojački Šaravanja, rođena 27. siječnja, 1944., selo Gornji Crnač, općina Široki Brijeg.

Literatura

V. ANIĆ, *Rječnik hrvatskog jezika*, Novi Liber, Zagreb, ²1994.

V. BAYER, *Ugovor s đavlom. Procesi protiv čarobnjaka u Europi, a napose u Hrvatskoj*, Zagreb, 1955.

BIBLIJA, Mt 12, 32-37.

M. BOŠKOVIĆ STULLI, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb, 1975.

ISTA, *PJESME, PRIČE, FANTASTIKA*, Zagreb, 1992.

S. BOTICA, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.

ISTI, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija, vlastita naklada*, Zagreb, 1995.

ISTI, *Lijepa naša baština*, Zagreb, 1999.

J-L. BRAU, *Ritualni crne magije*, MA Edition, Pariz, 1986.

M. DRAGIĆ, *Tuj tunja, tu jabuka, hrvatske kulturne narodne pjesme iz Rame*, Mala nakladna kuća sv. Jure, Baška Voda, 1995.

ISTI, *Zakopano zvono*, Baška Voda, 1996.

ISTI, *Deset kamenih mačeva*, Mala nakladna kuća sv. Jure, Baška Voda, 1999.

ISTI, *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Mala nakladna kuća sv. Jure, Ziral, 2001.

ISTI, "Narodna vjerovanja o vrelima i interferencija u pisanoj književnosti", *Hrvatska misao*, časopis za umjetnost i znanost, Matica hrvatska, siječanj - ožujak, 2004.

ISTI, *Duša tilu besidila (hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine)*, Mala nakladna kuća sv. Jure, Baška Voda, 1997.

- G. GENETTE, *Mimologija*, Zagreb, 1985.
Hardomilje prošlost, ljudi, običaji, Hardomilje, 1998.
Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture, priredio MARKO DRAGIĆ, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, Matica hrvatska, HKD Napredak, Sarajevo, 2005.
- J. KEKEZ, *Usmeno pisani književni suodnosi*, Nikšić, 1987.
ISTI, *Bugaršćice*, Organizator, Zagreb, 2000.
- B. KLAIĆ, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1990.
Ljubuški kraj, ljudi i vrijeme, Ziral, Mostar, Naša djeca, Zagreb, 1996.
Misteriji Zapada, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004.
Povezanost, list župe i svetišta Presvetog Srca Isusova, Studenci - Hercegovina, godina VIII., prosinac 2003., br. 15.
Narodne pripovijetke, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1963.
Rječnik simbola, Zagreb, 1987.
100 godina muzeja na Humcu, zbornik radova, Ljubuški, 1985.
- S. VRLJIĆ, *Jezik naš hrvatski*, Split, 2000.